



UYGUR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
ئۇيغۇر تەتقىقات ئىنستىتۇتى
UYGHUR RESEARCH INSTITUTE

خەلقئارا ۋەزىيەت

ئۇچۇر ۋە تەۋسىيەلەر

14.02.2021 – 08.02.2021

تەييارلىغۇچىلار : مەمەتئېلى مەمەتئېمىن
: نىجات مەمەت

تەھرىرلەر : ئابدۇرەھىم دۆلەت

18 - سان
18/02/2021

ختاي ئىچكى ۋەزىيىتى

2021-02-08—2021-02-14

مەمەتېلى مەمەتېمىن

■ كۇلۇبخانا دېتالى ختايدا چەكلەندى.

2 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن باشلاپ ختايدا كۇلۇبخانا دېتالى Clubhouse رەسمىي چەكلەندى^[1]. 2020 - يىلى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ئالقىشقا ئېرىشكەن، رەسمىي ئىسىم ئارقىلىق تىزىملىتىش شەرتى بولغان يېڭى سوتسىيال مېدىيا دېتالى Clubhouse ختايدىمۇ ناھايىتى تېز يېيىلغان ئىدى. ختاينىڭ بۇ دېتالى چەكلەشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبىنىڭ دېتالدا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىق، تەيۋەن مۇستەقىللىقى، شياڭگاڭ مەسلىسى قاتارلىق «نازۇك» تېمىلاردا مۇنازىرىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكى ۋە ختايدا پۇقرالىرىنىڭ بۇ مۇنازىرىگە قىزغىن قاتناشقانلىقى دەپ كۆرسىتىلمەكتە^[2].

[1]Brenda Goh, “Clubhouse app blocked in China, added to ‘Great Firewall’: users, activists”, *Reuters*, 08.02.2021, <https://www.reuters.com/article/us-china-internet-clubhouse/clubhouse-app-blocked-in-china-added-to-great-firewall-users-activists-idUSKBN2A81BH>: Josh Ye, “Audio-chat app Clubhouse inaccessible in mainland China after increased political discussions”, *South China Morning Post*, 08.02.2021, <https://www.scmp.com/tech/tech-trends/article/3121051/audio-chat-app-clubhouse-inaccessible-mainland-china-after>

[2]Gabriel Crossley, Yew Lun Tian, “Frustration, worry, but little surprise as Clubhouse app is blocked in China”, *Reuters*, 09.02.2021, <https://www.reuters.com/article/us-china-internet-clubhouse-reaction/frustration-worry-but-little-surprise-as-clubhouse-app-is-blocked-in-china-idUSKBN2A9002>

مۇلاھىزە:

خىتاي ئەزەلدىن Facebook, Twitter, Instagram, Whatsapp قاتارلىق چەتئەل سوتسىيالىك مېدىيا دېتاللىرىنى چەكلەپ كەلگەن بولۇپ، ئۆز ھاكىمىيىتىگە «تەھدىت» دەپ قارىغان ھەرقانداق ئىنسان، پىكىر-ئىدىيە ۋە نەرسىلەرنى توسۇشقا داۋام قىلماقتا. ئەسلىدە خىتاينىڭ ئەڭ ئەنسىرەيدىغان ئىشى ئۆز خەلقىنىڭ ئۆزىگە قارشى چىقىشىدۇر. بۇ ھەرقانداق تاشقى دۈشمەندىنمۇ يامان. تارىختا خىتاي سۇلالىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپى مۇشۇ ئۇسۇلدا يىقىلغان. كوممۇنىست خىتاي بۇنى ياخشى بىلگەچكە ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن قەتئىينەزەر بۇنداق ئىشنىڭ يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا تىرىشماقتا. شياڭگاڭنىڭ ئالاھىدە رايون سالاھىيىتىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشى ۋە بۇ ئارقىلىق خىتايغا ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ خېلى چوڭ زىيان بېرىشىگە قارىماي، «دۆلەت بىخەتەرلىكى قانۇنى» نى يولغا قويۇشى بۇنىڭ ئەڭ يېڭى مىسالى دېيىشكە بولىدۇ.

■ خىتاي «دىنىي خادىملارنى باشقۇرۇش تەدبىرلىرى» نى ئېلان قىلدى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى خىتاي دىنىي ئىشلار ئىدارىسى «دىنىي خادىملارنى باشقۇرۇش تەدبىرلىرى» نى ئېلان قىلدى. بۇ يېڭى تەدبىردە خىتاي دىنىي خادىملارنىڭ كومپارتىيەگە سادىق بولۇشى، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كېلىدىغان ماددىي ۋە دىنىي ياردەملەرنى قاتتىق كونترول قىلىش، دىنىي خىتايلاشتۇرۇش يولىدا چىڭ تۇرۇش قاتارلىقلار ئالاھىدە تەكىتلەندى^[3].

[3] <宗教教职人员管理办法>、国家宗教事务局、2021年2月09日、<http://www.sara.gov.cn/ywtdt/351324.jhtml>

مۇلاھىزە:

خىتاي ھاكىمىيىتى ئەزەلدىن خىتايدا دىنىي ئەركىنلىك بار، دىنىي ئېتىقادقا ھۆرمەت قىلىمىز دەپ كەلگەن بولسىمۇ، يىللاردىن بۇيان ئىسلام، خىرىستىئان، بۇددىزم قاتارلىق دىنلارغا قاتتىق قول سىياسەت ئېلىپ باردى ۋە دىنىي ئەركىنلىكنى باستۇرۇشقا تىرىشتى. مەسىلەن: ئىسلام دىنىنى مىسالغا ئالساق خىتاي شەرقىي تۈركىستاندا ” ئىسلامنى خىتايلاشتۇرۇش “ (伊 斯 兰 教 中 国 化) سىياسىتىنى قاتتىق ۋاسىتىلەر بىلەن يولغا قويۇپ دىنىي پائالىيەتلەرنى خىتايچىلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا. ئىسلام كۈلتۈرىنى ئەرەب كۈلتۈرى دەپ قاراپ، ئەرەپلىكتىن يىراقلاشتۇرۇش (去阿拉伯化) نامدا مۇسۇلمانلىقتىن ئۇزاقلاشتۇرماقتا. بۇ ئەمەلىيەتتە ئىسلام دىنىنى بۇرمىلاش، ئۇيغۇرلارنى خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتىنىڭ بىر پارچىسىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا خىتايدا ئىسلامدىن قورقۇش پىسخىكىسى (islamophobia) ۋە ئىسلامغا قارشى دۈشمەنلىكمۇ بار. ئامېرىكا دىنىي ئەركىنلىك كومىتېتىنىڭ 2018 - يىللىق دوكلاتىدىمۇ خىتاينىڭ ئۆز ئاساسى قانۇنىغا ۋە خەلقئارا دىنىي ئەركىنلىك ئەھدىنامىسىگە زىت ھالدا دىنىي ئەركىنلىككە ئېغىر توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋاتقانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلماقتا^[4].

ئەسلىدە خىتاي، خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت دەپ قارىغان پۈتۈن ئامىللارنى كونترول قىلىش ھەتتا يوق قىلىش ھەرىكىتى ئېلىپ بارماقتا. بۇ خىل كۆز قاراش خىتاينىڭ ئۆزىگە يات بولغان ئىنسان، ئېتىقاد، پىكىر، ئۆرپ - ئادەت قاتارلىق پۈتۈن نەرسىدىن گۇمان قىلىش ۋە

[4]“United States Commission on International Religious Freedom Annual Report 2018”, United States Commission on International Religious Freedom, April 2018, p.32-33. <http://www.uscifr.gov/sites/default/files/2018USCIRFAR.pdf>

يوق قىلىش كۈلتۈرىدىن كەلگەن.

■ دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى خىتايدىن ئايرىلدى، ئەمما ۋىرۇس مەنبەسى مۇنازىرىسى يەنە باشلاندى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى خىتاي - دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى ۋۇخەندە بىرلەشمە بايانات ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىپ، دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ 28 كۈنلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسىنى ئېلان قىلدى. دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى مۇتەخەسسسلرى ۋىرۇسنىڭ تەجرىبىخانىدىن چىققانلىقى ئېھتىماللىقىنى ئاساسەن مەۋجۇت ئەمەسلىكى، ئەڭ چوڭ ئېھتىماللىقنىڭ ھاياۋان يولى بىلەن ئىنسانلارغا تارقىغانلىقىنى دېدى، ئەمما خىتاي تەرەپىنىڭ تەشۋىق قىلىۋاتقان توڭلىتىلغان يېمەكتىن تارقالغان بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى خەلقئارادا يەنە كۈچلۈك مۇنازىرە قوزغىدى^[5].

مۇلاھىزە:

ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ باياناتچىسى Price 9 - فېۋرال مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا «دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ تەكشۈرۈش نەتىجىسى ھەققىدە ئېنىق بىر نەرسە دېيىش بەكلا بالدۇر، خىتاي بىز ئويلىغاندەك ئوچۇق ئاشكارا بولمىدى، بىز شېرىكلىرىمىز بىلەن ھەمكارلىشىپ، ئىستىخبارات خادىملىرىمىز توپلىغان ئۇچۇرلار بىلەن بۇ تەكشۈرۈش نەتىجىسىنى سېلىشتۇرۇپ چىقىمىز. خىتاي ۋە دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ ۋىرۇسنىڭ قانداق باشلانغانلىقى ۋە تارقالغانلىقى ھەققىدە تېخىمۇ ئوچۇق

[5]David Stanway, “Explainer: The WHO’s theories about the origins of COVID-19 after Wuhan probe”, *Reuters*, 10.02.2021, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-china-explaine/explainer-the-whos-theories-about-the-origins-of-covid-19-after-wuhan-probe-idUSKBN2AA0QK>: <中国—世卫组织新冠病毒溯源研究联合专家组举行新闻发布会>、新华网、2021年02月09日、http://www.xinhuanet.com/2021-02/09/c_1127087480.htm

ئاشكارا بولۇشى ناھايىتى مۇھىم» دېدى.^[6] ئارقىدىنلا خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ باياناتچىسى ۋاڭ ۋېن بىننىڭ «ئەمدى ئامېرىكامۇ خىتايىدەك ئوچۇق ئاشكارا بولۇپ، ۋىرۇسنىڭ مەنبەسىنى ئامېرىكادىن ئىزدىشىگە يول قويسۇن»^[7] دېيىشى بىلەن مۇنازىرە تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ قېتىملىق تەكشۈرۈشكە قاتناشقان بەزى مۇتەخەسسسلەر خىتاينىڭ لازىملىق سانلىق مەلۇماتلارنى تەمىنلەشنى رەت قىلغانلىقى ياكى پەقەتلا ئۆزلىرى ئانالىز قىلىپ چىقارغان نەتىجىنىلا تەمىنلەنگەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى.^[8]

خىتاي سىياسىي كۈلتۈرىنىڭ بۇ «يالغان سۆزلەش ماھارەتتۇر» دەيدىغان ئالاھىدىلىكى 2000 يىلدىن بۇيان ھېچ ئۆزگەرمىدى. خىتاي ئەزەلدىن يالغانچىلىق قىلىپ كەلگەن بولغاچقا، دۇنيا خىتاينىڭ سانلىق مەلۇماتلىرى ۋە نۇرغۇن تەكشۈرۈش نەتىجىلىرى قاتارلىقلارغا ئانچە ئىشەنمەيدۇ. ھەتتا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىدەمۇ داۋاملىق ئوخشاش يالغاننى تەكرارلىغانلىقى ئۈچۈن خەلقئارا جەمئىيەت خىتاينىڭ يالغانچىلىق ماھارىتىنى تونۇپ يېتىشكە باشلىدى. ۋىرۇس مەسىلىسىدەمۇ خىتاي ئەزەلدىن ئوچۇق ئاشكارا بولمىدى، ھەتتا كېسەلنى يوشۇرۇشقا تىرىشتى. دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتىنىڭ تەلپىنىمۇ 1 يىلدىن كېيىن ماقۇللىدى. خىتاينىڭ بۇ گۇمانلىق ھەرىكەتلىرى ۋە دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى مۇتەخەسسسلەرنىڭ بىر بىرىگە زىت ئىپادىلىرى ئادەمنى تېخىمۇ گۇمانغا سالدى. خىتاينىڭ بۇ يالغانچىلىقى ئۆزىگەلا ئەمەس دۇنياغىمۇ زور زىيان سېلىۋاتىدۇ.

[6]“Department Press Briefing – February 9, 2021”, US Department Of State, 02.02.2021, <https://www.state.gov/briefings/department-press-briefing-february-9-2021/>

[7]<2021年2月10日外交部发言人汪文斌主持例行记者会>、中华人民共和国外交部、2021年02月10日、https://www.fmprc.gov.cn/web/fyrbt_673021/t1853406.shtml

[8]Jeremy Page and Drew Hinshaw, “China Refuses to Give WHO Raw Data on Early Covid-19 Cases”, *The Wall Street Journal*, 12.02.2021, <https://www.wsj.com/articles/china-refuses-to-give-who-raw-data-on-early-covid-19-cases-11613150580>

■ خىتاينىڭ چاغانلىق سەنئەت كېچىلىكىدىكى يۈزنى قارىغا بويىپ ئافرىقىچە ئۇسۇل ئوينىغان كۆرۈنۈشى تەنقىدكە ئۇچرىدى.

2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى خىتاينىڭ چاغانلىق سەنئەت كېچىلىكىدە يۈزنى قارىغا بويىپ ئافرىقا مەدەنىيىتىگە خاس كىيىنىپ ئۇسۇل ئوينىغان كۆرۈنۈش، خىتايدا ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا قارا تەنلىكلەرگە ئىرقىي كەمسىتىش قىلدى دەپ قاتتىق ئەيىبلەشكە ئۇچرىدى^[9]. بۇ خىتايدا قارا تەنلىكلەرگە بولغان ئىرقىي كەمسىتىشنىڭ تۇنجى قېتىم يۈز بېرىشى ئەمەس ئىدى. 2018 - يىلىدىكى چاغانلىق سەنئەت كېچىلىكىدە^[10] ۋە خىتايدىكى بىر سوپۇن ئېلاندىمۇ^[11] قارا تەنلىكلەرگە بولغان كەمسىتىش يۈز بەرگەن ئىدى.

مۇلاھىزە:

خىتاينىڭ ئافرىقىلىقلارغا بولغان كەمسىتىش ۋە قەللىرى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كۆپەيمەكتە. ئافرىقىلىقلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلارغا تۇيۇقسىز باستۇرۇپ ئادەم تۇتۇش، قارا تەنلىكلەرنى ئوچۇق ئاشكارا بەزى رايون ۋە رېستورانلارغا كىرگۈزمەسلىك^[12] قاتارلىق ۋەقەلەر كۆپلەپ يۈز بەرمەكتە. بۇ قېتىملىق چاغان سەنئەت كېچىلىكى ۋە قەسىدە خىتاي پۇقرالىرىنىڭ قارا

[9] "China New Year gala show sparks new racism controversy with blackface performance", *Reuters*, 12.02.2021, <https://www.reuters.com/article/us-lunar-newyear-china-gala/china-new-year-gala-show-sparks-new-racism-controversy-with-blackface-performance-idUSKBN2AC0BK>

[10] James Wilkinson, "'Racist' Chinese Spring Festival Gala TV show causes uproar over 'blackface and big bottoms'", *South China Morning Post*, 16.02.2018, <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2133558/racist-chinese-spring-festival-gala-tv-show-causes-consternation>

[11] "What's behind China's 'racist' whitewashing advert?", *BBC*, 27.05.2016, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-36394917>

[12] Sarah Zheng and Aaina Bhargava, "How racism and discrimination affect black people in China and Hong Kong", *South China Morning Post*, 02.12.2020, <https://www.scmp.com/lifestyle/article/3112105/how-racism-and-discrimination-affects-black-people-china-and-hong-kong>

تەنلىكلەرگە بولغان ئىرقىي كەمىستىشكە قارىغاندا باشقا مىللەتلەرنىڭ ئۇسۇللىرىنىڭ چاغان سەنئەت كېچىلىكىدە ئورۇن ئېلىشىغا تېخىمۇ زىيادە نارازىلىق بىلدۈرۈشى^[13] دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك نۇقتا. يەنى خىتايىدا باشقا مەدەنىيەتنى يەكلەش، كەمىستىش ناھايىتى ئېغىر. خىتاي دۇنياغا ئېچىلغانسىرى ئۆز مەدەنىيىتى ۋە چۈشەنچىسىگە يات بولغان پۈتۈن نەرسىلەرنى يەكلەيدىغان، ئۆز كۈلتۈرىنى ئۈستۈن مەدەنىيەت، باشقا كۈلتۈر ۋە مىللەتلەرنى ياۋايى، قالاق دەپ كۆرىدىغان خاراكتېرى ئېچىلىشقا باشلايدۇ. خىتاينىڭ كۆرۈنگەندەك مۇلايىم ۋە تىنچلىقپەرۋەر ئەمەسلىكى ئەكسىچە باشقا كۈلتۈر ۋە چۈشەنچىلەرنى يەكلەيدىغان، كەمىستىدىغان، ئۆزىگە ئوخشىمايدىغان ھەر نەرسىدىن گۇمان قىلىدىغان ۋە ئاسسىمىلياتسىيە قىلىشنى مەقسەت قىلغان بىر كۈلتۈرگە ساھىب ئىكەنلىكى دۇنيا تەرىپىدىن بىلىنىشكە باشلايدۇ. خىتاي ئەزەلدىن دۇنياۋى چوڭ ئىمپېرىيە بولۇپ باقمىغاچقا ئەتراپىدىكى خەلقلەردىن باشقىلىرى خىتاي كۈلتۈرىنىڭ ماھىيىتىنى ئانچە چۈشەنمەسلىكى مۇمكىن. ئەمدى دۇنياغا ھاكىم بولۇشنى پىلانلىغان خىتاينىڭ ئەپتى بەشىرىسى تېخىمۇ ئاشكارىلىنىشى، خىتاي كۈلتۈرىنىڭ ھەقىقىي يۈزى تېخىمۇ كۆپ ئىنسان تەرىپىدىن تونۇلۇشى مۇمكىن.

[13]Echo Xie, "China's Lunar New Year TV extravaganza hit again by blackface scandal", *South China Morning Post*, 12.02.2021, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3121588/chinas-lunar-new-year-tv-extravaganza-once-again-tainted>

بۇ ھەپتە شەرقىي تۈركىستان
2021-02-14 2021-02-08
نىجات مەمەت

■ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە يانفون ئېلىپ كىرىشى چەكلەنگەن^[14].

يېقىندا، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى مائارىپ نازارىتى «ئوتتۇرا- باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يانفوننى باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى ئۆقتۈرۈش» نى بېسىپ تارقىتىپ ھەرقايسى ئوتتۇرا- باشلانغۇچ مەكتەپلەر دۆلەت بايرىقى ئاستىدا سۆز قىلىش، سىنىپ، كوللېكتىپ يىغىنى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق تەربىيەلەش، يېتەكلەشنى كۈچەيتىپ، دەرسخانا ئوقۇتۇشى، رادىئو ئۈزۈلۈش قاتارلىق ۋاسىتىلەردىن پايدىلىنىپ، مەكتەپ تەشۋىقاتىنى ياخشى قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇچۇر ساپاسى ۋە ئۆز-ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، «بىراقلا چەكلەش» قاتارلىق ئاددىي، قوپال باشقۇرۇش ھەرىكەتلىرىدىن ساقلىنىشى كېرەكلىكى تەكىتلەنگەن.

مۇلاھىزە:

ختىي جازا لاگېرى سىياسىتىنى يولغا قويغاندىن بۇيان، ئانا- ئانىسىز

[14] تىيانشان تورى، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ئوتتۇرا- باشلانغۇچ مەكتەپلەر يانفونسىز دەرسخانا قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىدۇ.
2021_02_09

<http://uy.ts.cn/system/2021/02/09/036575703.shtml>

قالغان كچىك ياشتىكى بالىلارنىڭ سىرتتا سوغۇقتا ۋاپات بولغان ، خىتاينىڭ > ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئالاھىدە تەكلىپ قىلغان ئوقۇتقۇچىلار يەرلەشكەن يەسىلىرىدە < يىغلاۋاتقان كۆرۈنۈشلىرى تارقالغان ئىدى. ئۆتكەن يىلى 21 - دېكابىردا قەشقەر پەيزاۋات ناھىيىسىنىڭ مەلۇم بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا 3 - يىللىق ئوقۇغۇچىسى دەرسكە كېچىكىپ قالغانلىق سەۋەپلىك ما (马) فامىلىلىك بىر <ئوقۇتقۇچى> تەرىپىدىن ياۋۇزلارچە ئۇرۇلغان ئېچىنىشلىق سىنىق كۆرۈنۈشلىرى ساۋاقدىشىنىڭ يانفونى ئارقىلىق تارقىلىپ شەرقىي تۈركىستان ۋە چەتئەلدىكىلەرنىڭ غەزىپىنى قوزغاتقان ئىدى.

خىتاي شەرقىي تۈركىستاندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ <ياخشى بىلىم> ئېلىشى ئۈچۈن يانفونىسىز دەرسخانا قورۇش باھانىسى بىلەن ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا تارقىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ئوقۇغۇچىلارغا قىلىنىۋاتقان زۇلۇم ۋە باستۇرۇش قىلمىشلىرىنىڭ سىنىق كۆرۈنۈشلىرىنىڭ تارقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئۇرۇنماقتا.

خىتاي شەرقىي تۈركىستاندىكى بالىلارنىڭ ئانا تىلىدا دەرس ئېلىش ھوقۇقىنى قولىدىن ئېلىش ئارقىلىق كىملىك ئېگىنىڭ تۇرغۇزۇلۇشىنى توسقان بولسا، ئەمدىلىكتە ھەم روھى ھەمدە جىسمانىي زۇلۇم ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننىڭ كېلەچىكى بولغان سەبىي بالىلارنى نابۇت قىلىشقا ئۇرۇنماقتا.



رەسىم (پەيزاۋات جامائەت خەۋىپسىزلىكى ئىدارىسى تور بېتىدىن ئېلىنغان)

■ ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاياللار بىرلەشمىسى 16 مىليون سوم ھال سوراڭ پۇلى تارقاتقان [15].

2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاياللار بىرلەشمىسى قەشقەر ۋىلايىتى يەكەن ناھىيىسىدە مەملىكەتلىك ئاياللار بىرلەشمىسى خىتاي بالىلار- ئۆسمۈرلەر فوندى جەمئىيىتى، خىتاي ئاياللار تەرەققىيات فوندى جەمئىيىتى، تېڭشۈن (腾讯) ئاممىۋى مەنپەئەت خەير-ساخاۋەت فوندى جەمئىيىتى شەرقىي

[15] تىيانشان تورى، شىنجاڭ ئاياللار بىرلەشمىسى «باھاردىكى ئىللىقلىق ھەرىكىتى» 16 مىليون يۈەن ھال سوراڭ پۇلىنى تارقىتىش پائالىيىتىنى باشلىدى. 2021-02-10
<http://uy.ts.cn/system/2021/02/10/036576542.shtml>

تۈركىستانغا ئىئانە قىلغان «باھاردىكى ئىللىقلىق ھەرىكىتى» ياردەم پۇلىنى تارقىتىش مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن.

بۇ ياردەمدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى ئۈچ ۋىلايەت، بىر ئوبلاست 16 ناھىيە، شەھەردىكى 8000 ئايال-بالا (ئايال 4200، بالا 3800) بىۋاسىتە نەپكە ئېرىشىدىكەن، ھەربىر ياردەمگە ئېرىشكۈچى 2000 سوم (1500 سوم ياردەم پۇلى ۋە قىممىتى 500 سوملۇق <باھاردىكى ئىللىقلىق ھەرىكىتى> غەمخورلۇق بوغچىسى) گە ئېرىشىدىكەن. ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاياللار بىرلەشمىسى بۇنىڭ ئىچىدىكى 2 مىليون سوم «باھاردىكى ئىللىقلىق ھەرىكىتى» ياردەم پۇلىنى يەكەن ناھىيەلىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە ئىئانە قىلغان بولۇپ، بۇنىڭدىن 1000 بالا بىۋاسىتە مەنپەئەتلىنىدىكەن.

مۇلاھىزە:

ختاي مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 2021 - يىلى 13 - يانۋار ختاي كىشىلىك ھوقۇق تەرەققىيات فوندى جەمئىيىتىنىڭ چاغاندا ئىللىقلىق يەتكۈزۈش، ئىئانە - ھەدىيە قىلىش مۇراسىمىنى خوتەن شەھىرىدە ئۆتكۈزگەن ئىدى.

خەلقئارا ختاينىڭ باستۇرۇش سىياسىتىنىڭ قۇربانى بولۇۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا، بولۇپمۇ ئاياللار ۋە بالىلار دۇچ كېلىۋاتقان ئىنسان قېلىپىدىن چىققان زۇلۇمغا دىققەت قىلىۋاتقان ۋە ختاينى تۈسۈش ئۈچۈن دۇنيادا بىر قەلب بولۇۋاتقان ۋەزىيەتتە، ختاينىڭ، ختاي بالىلار-ئۆسمۈرلەر فوندى جەمئىيىتى، ختاي ئاياللار تەرەققىيات فوندى جەمئىيىتى، تېڭشۈن (腾讯) ئاممىۋى مەنپەئەت خەير-ساخاۋەت فوندى جەمئىيىتى قاتارلىق فوندىلارنى تەشكىللەپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاياللار ۋە بالىلارغا ياردەم قىلغاندەك كۆرۈنۈشكە ئۇرۇنۇپ، ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىقنىڭ ھەقلىق داۋاسىنىڭ

ئالدىنى كېسىشكە، ئۇلارنى ھەقلىق داۋاسىدا ھەقسىز، يالغانچى قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ، خەلقئارا جامائەتچىلىكنىڭ ئالدىدا <كۆز بويامچىلىق> قىلماقتا.

ختاي بۇ قىلمىشلىرى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاندا ئاياللارغا^[16] ۋە بالىلارغا^[17] قىلغان زۇلۇمنى ۋە ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشى قىلمىشنى يوشۇرۇپ قالايمىدۇ^[18].

■ ختاي ئويىپىكتىپ ۋە ئادىل پوزىتسىيىدە بولغان بارلىق چەتئەللىكلەرنى شەرقىي تۈركىستاننى زىيارەت قىلىشقا تەكلىپ قىلغان.^[19]

ختاي 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شەرقىي تۈركىستان مەسلىسى ھەققىدە 4 - قېتىملىق ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنىنى بېيجىڭدا ئاچقان بولۇپ، يىغىندا ختاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئاتالمىش <تەربىيەلەش مەركىزى>دىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققان 15 كىشى ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى پارتىيە تەشۋىقات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شۈ گۈيشاڭ (徐贵相) ۋە ئۈرۈمچى خەلق ھۆكۈمىتى ئاخبارات ئېلان قىلىش ئىشخانىسى باياناتچىسى ئىلھام ئاناينىڭ باشچىلىقىدا مۇخبىرلارنىڭ <تەربىيەلەش مەركىزى> ھەققىدە سورىغان سوئالغا جاۋاب بەرگەن.^[20]

[16]BBC, Çin'in kamplarda tuttuğu Uygur Türkleri BBC'ye konuştu: 'Sistematik tecavüz ve işkence vardı'. 2021-02-03 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55922214>

[17]BBC, Çin, Müslüman Uygur Türklerinin çocuklarını ailelerinden ayırıyor.2019-07-05 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48880857>

[18]BBC, 'Çin'de işkence gördüm' diyen Uygur Türkü kadının hayatını anlatan mangayı 2 günde 2,5 milyon kişi izledi. 2019-11-26 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50558591>

[19]人民日报、 “欢迎所有秉持客观公正立场的外国人士到新疆参访” 。2021-02-11 http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-02/11/nw.D110000renmrb_20210211_8-04.htm

[20]天山网、新疆维吾尔自治区在京第四场涉疆问题新闻发布会实录。2021-02-11 <http://news.ts.cn/system/2021/02/11/036577392.shtml>

مۇلاھىزە :

ختىاي شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى <تېررور ۋە دىنى ئاشقۇنلۇق> تىن قۇتقۇزۇش باھانىسى بىلەن باستۇرۇپ كەلمەكتە، خەلقئارادا شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان باستۇرۇش سىياسىتىنى ھەقلىق قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشماقتا. خىتاينىڭ جازا لاگېرى خەلقئارا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى تارتقان ۋاقىتتا <تەربىيەلەش مەركىزى> نىڭ (جازا لاگېرىنىڭ) مەۋجۇتلۇقىنى رەت قىلىپ كەلگەن ئىدى [21][22][23]. ئەمما خەلقئارادىكى كىشىلىك ھوقۇق تەشكىلاتلىرى ۋە كىشىلىك ھوقۇق مەسلىسىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ كۈچ چىقىرىشى ئارقىلىق خىتاينىڭ يالغانچىلىقى ئاشكارىلانغان ئىدى [24]. [25]. خىتاي ئەمدىلىكتە بولسا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى <دۆلەت تىلى، كەسىپ> بىلەن تەربىيەلەپ <ئىش> قا ئورۇنلاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى خىتايغا يانداش ئاخبارات ۋاسىتىلىرى ئارقىلىق تەشۋىق قىلماقتا. ھەتتا جازا لاگېرىدىن قۇتۇلۇپ چەتئەلگە چىققان شاھىتلارنىڭ <يالغان> ئېيتقانلىقىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە لاگېر شاھىتلىرىنىڭ شەخسى ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى رەزىللىك بىلەن ئېلان قىلىش ئارقىلىق لاگېر شاھىتلىرىغا ھۇجۇم قىلماقتا.

[21] CNN, China legalizes Xinjiang 're-education camps' after denying they exist. 2018-10-11 <https://edition.cnn.com/2018/10/10/asia/xinjiang-china-reeducation-camps-intl/index.html>

[22] QUARTZ, China flat out denies the mass incarceration of Xinjiang's Uyghurs as testimonies trickle out. 2018-08-13 <https://qz.com/1354447/china-flat-out-denies-the-mass-incarceration-of-xinjiangs-uyghurs-as-testimonies-trickle-out/>

[23] CNN, China says claims 1 million Uyghurs put in camps 'completely untrue'. 2018-08-14 <https://edition.cnn.com/2018/08/13/asia/china-xinjiang-uyghur-united-nations-intl/index.html>

[24] The New York Times, 泄露文件揭示中国如何组织对穆斯林大规模拘禁, 2019-11-16 <https://www.nytimes.com/zh/2019/11/16/world/asia/xinjiang-documents-chinese.html>

[25] Medium, List of Re-education Camps in Xinjiang 新疆再教育集中营列表. 2018-05-20 <https://medium.com/@shawnwzhang/list-of-re-education-camps-in-xinjiang-%E6%96%B0%E7%96%86%E5%86%8D%E6%95%99%E8%82%B2%E9%9B%86%E4%B8%AD%E8%90%A5%E5%88%97%E8%A1%A8-99720372419c>

